

Loïs Eijgenraam

Leerrijpheid

Van kleuterklas
naar groep 3 / klas 1

Eijgenraam, Loïs

Leerrijpheid. Van kleuterklas naar groep 3 / klas 1

/ Loïs Eijgenraam – Zeist: Christofoor

ISBN 978 90 6038 769 6

NUR 854

Redactie: Femke Boshuisen

Eindredactie, layout en zetwerk: Jaap Verheij

Illustraties: Venus van Asperen

Omslagontwerp: Riesenkind

© 2016 Uitgeverij Christofoor, Steniaweg 32, 3702 AG Zeist

www.christofoor.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the publisher.

Inhoud

Voorwoord	7
Inleiding	9
1 Historie	13
2 Leerrijpheid	24
3 Willen	31
4 Voelen	45
5 Denken	67
6 Biografische gegevens	107
7 Twijfel	112
8 Het proces leerrijpheid	114
Nawoord – Alles op z'n tijd	121
Bijlage	123
Literatuurlijst	126

Voorwoord

De pedagogische vragen – wat moet een kind leren, waarom moet een kind dat leren, hoe moet een kind dat leren en vooral wanneer moet een kind dat leren – lijken verdwenen in het huidige onderwijsbeleid. Rekenen en taal worden gezien als de belangrijkste zuurstof. Daarom moet met taalonderwijs zo snel mogelijk worden begonnen, liefst al op de peuterleeftijd. Op basis van dit uitgangspunt is het voor een vroegschoolse educatiebeleid (VVE) geformuleerd in de wet OKE (Ontwikkelingskansen door Kwaliteit en Educatie, 2008). Daarmee heeft ook in het peuter- en kleuteronderwijs een schoolse aanpak zijn intrede gedaan. Lerend spelen heeft plaats gemaakt voor spelend leren. Er is een groot verschil tussen lerend spelen en spelend leren. Leren van spelen is plezierig en spontaan. Het is vrij van regels van buitenaf. Er is ook geen vooraf gesteld doel: spel ontwikkelt zich. De kinderen handelen volgens een eigen intern plan. In het spel met andere kinderen wordt ook geleerd om rekening te houden met het perspectief van de ander:

*het spel heet spelen
daarmee leer je winnen
ruimte en richting bedwingen*

*onbevangen met een lach
kraaiend brabbelen
dat heb ik weer goed bedacht*

*er is geen verliezer
alleen steeds een proberen
andere invalshoeken te onderzoeken*

Spelend leren kent wel een vooraf gesteld doel: dat wat de leerkracht aan het kind wil leren. Het kind is niet vanuit zichzelf actief, maar moet volgend handelen:

*tot er ogen gaan steken
zij zich met elkaar gaan meten.
wie er recht heeft op de macht*

*het speelse is verdwenen
resultaten worden nu verwacht
helaas alleen de winnaar lacht*

(Het hele gedicht is van Wil Melker)

Spelend leren op jonge leeftijd doodt de creativiteit bij kinderen en maakt kinderen minder sociaal. Ook worden kinderen, wanneer zij onvoldoende snel begrijpen wat er van hen wordt gevraagd (vaak juist de achterstandskinderen), gestigmatiseerd naar vermeend problematisch gedrag en treedt faalangst op die tot vroege schoolverlating kan leiden. De kinderen die spelend leren, vertonen aan het eind van groep 2 minder sociaal gedrag en minder eigen initiatief dan kinderen die volop hebben mogen spelen.

Kinderen tot zes à zeven jaar ontwikkelen zich holistisch, waarbij de verschillende ontwikkelingsdomeinen zich spelenderwijs en in interactie met elkaar ontwikkelen. Die ontwikkelingsdomeinen zijn: taalontwikkeling, denkontwikkeling en creatieve ontwikkeling (probleemoplossend denken), ontdekken (wereldoriëntatie), bewegen (grote en fijne motoriek). Spelen is daarbij een integrerende activiteit, omdat binnen het spel alle genoemde ontwikkelingsdomeinen samenkomen.

Alle initiatieven die deze gedachtegang naar voren en onder woorden willen brengen worden door mij van harte toegejuicht. Om deze reden ben ik ook blij met dit boek over leerrijpheid.

Prof. dr. Sieneke Goorhuis-Brouwer

Inleiding

*Peuters en kleuters maken een andere ontwikkeling door
dan schoolkinderen.*

De ontwikkeling van kleuters gaat spelenderwijs.

Die kun je nog niet sturen.

Vaardigheden die tot een volgende fase behoren, zijn nog niet te oefenen.

Die ontwikkeling gaat bovendien sprongsgewijs.

*Wat een kleuter gisteren niet kon, kan hij vandaag opeens wel
en morgen misschien weer even niet.*

Op de leeftijd van vier en vijf jaar gaat het vooral om biologie.

De echte educatie komt pas later.

*Leerkrachten van groep 1 en 2 moeten vertrouwen hebben
in de eigenheid van het kind, werken aan zelfvertrouwen
en aan een stevige basis.*

(Sieneke Goorhuis-Brouwer)

Dit boek gaat over leerrijpheid. Het is in het bijzonder geschreven voor ouders om hun informatie te geven over de afsluiting van een unieke fase in de ontwikkeling van een kind en de overgang naar een volgende fase, de fase waarin het kind gaat leren. Leren lezen, schrijven, rekenen, breien, blokfluiten en nog veel meer dingen. Ieder schooljaar worden in Nederland duizenden kinderen bekeken op leerrijpheid. Leerrijpheid, schoolrijpheid? Vaak zijn dit verwarrende begrippen. In dit boek wordt de term 'leerrijpheid' gebruikt en wordt het proces beschreven dat kleuters tussen vier jaar en ongeveer vijfenhalf tot zes-en-half, soms tot zeven jaar afleggen om tot leren in klas 1/groep 3 te kunnen komen.

Wat moet een kleuter kunnen? Wat is belangrijk en wat minder belangrijk?

Voor ouders is het niet altijd duidelijk waar een school en een kleuterleerkracht naar kijken en waarom. Dit boek wil ouders inzicht geven in de ontwikkelingsgebieden die een kleuterleerkracht (vaak) bekijkt, hoe een kleuterleerkracht kijkt en wat dit ontwikkelingsgebied betekent. Bij ieder ontwikkelingsgebied wordt beschreven wat de ouders thuis kunnen doen om hun kind te ondersteunen in de ontwikkeling.

Visie

Ruim vijftientig jaar ben ik werkzaam geweest in het vrijeschoolkleuteronderwijs. Vanuit deze ervaring is dit boek geschreven. Het boek is geschreven vanuit de visie van het vrijeschoolonderwijs op de ontwikkeling van de kleuter maar is ook te gebruiken door ouders, leerkrachten of andere belangstellenden die niet bekend zijn met de vrijeschoolpedagogiek.

Kleuter-zijn is naar mijn idee een unieke periode in de kindertijd. Het is de tijd dat een kind meer los van de eigen ouders is komen te staan. De wereld van het kind wordt groter. Spelen, nabootsen, de wereld ontdekken, experimenteren, de taal als communicatiemiddel gaan gebruiken, ondeugend zijn, heel veel al kunnen maar veel ook nog niet, horen bij de kleuter. In de kleutertijd rondt het kind de fase af waarin het druk bezig is geweest om het eigen lichaam in gebruik te gaan nemen. Daarover gaat de volgende paragraaf.

Je eigen huis bouwen

Een kind krijgt tijdens de zwangerschap van beide ouders een stukje erfelijkheid geschonken. Uit deze beide erfelijkheidsstromen wordt het fysieke lichaam van het kind gevormd. In dit lichaam moet het kind zich zo thuis gaan voelen dat het een instrument wordt waarop het kind de eigen unieke toon kan laten klinken. Het lichaam moet een thuis worden waarin het kind zich te allen tijde veilig kan terugtrekken. Het lichaam is de drager van het ik waarmee het kind het eigen unieke levenspad bewandelt.

De eerste zeven levensjaren is het kind bezig de erfelijkheid om te werken om zich zo in het eigen lichaam thuis te gaan voelen. Dit omwerken en zich thuis gaan voelen doet het kind door kinderziekten, koppigheid, vrije bewegingsruimte en vrij spelen. Kinderen zijn in de eerste zeven levensjaren regelmatig ‘wegens verbouwing tijdelijk gesloten.’ Zij zijn dan ziek, druk bezig met ontwikkelen en hebben daar tijd en rust voor nodig. Ieder kind ontwikkelt zich op een eigen wijze en in een eigen tempo. Als afronding van deze eerste levensfase kan de leerrijpheid worden gezien.

Alle vitale krachten die het kind in de eerste levensjaren nodig had om te verbouwen zijn (zoveel als mogelijk) ingezet. De vitale krachten die over zijn, kan het kind gaan gebruiken om te leren *leren*. Het kind gaat dan de fase in van zeven tot veertien jaar. Het kind gaat het huis aan de binnenzijde verder afwerken: het eigen huis (lichaam) wordt behangen met kleurenpracht door de verhalen die het hoort, de leerstof die het aangeboden krijgt en de sociale ontmoetingen die het met vriendjes en volwassenen verder aangaat. Het huis wordt voor het kind tot een warm, gezellig thuis waarin het heerlijk is om een eigen vrije binnenruimte op te bouwen waarin het zich kan terugtrekken.

Dit boek gaat over de afsluiting van de eerste fase (nul tot zeven jaar) en wat een kind met het eigen lichaam moet kunnen opdat het huis aan de binnenkant verder ingericht kan gaan worden.

Eerder werden de begrippen ‘schoolrijpheid’ en ‘leerrijpheid’ genoemd. Decennialang werd in Nederland gesproken over schoolrijpheid als een kind naar klas 1 toe kon gaan. Als norm gold dat een kleuter tanden moest wisselen, met de ene hand het andere oor beet kon pakken en voor 1 oktober 6 jaar werd. Tegenwoordig gelden andere criteria. Deze zullen elders in dit boek worden beschreven. Eerst zal in hoofdstuk 1, *Historie*, een stukje verleden worden beschreven om het heden te kunnen begrijpen, met name in de keuzes die scholen kunnen maken bij het proces van en de visie op leerrijpheid.

En dan?

Als ouders heb je aan het eind van dit boek gelezen waar een school naar kijkt, hoe zij kijkt, waarom zij naar dit ontwikkelingsgebied kijkt en wat je als ouder kunt doen om dit ontwikkelingsgebied van je kind te verzorgen. In de meeste gemeenten in Nederland kijkt ook een schoolarts van de GGD (Gemeentelijke Gezondheidsdienst) naar kleuters in het laatste kleuterjaar. Deze arts kijkt naar veel leerrijpheidsonderwerpen die in dit boek beschreven staan. De arts kijkt ook naar de gezondheid van het kind, of het goed eet en slaapt. De waarnemingen van de GGD-arts kunnen waardevol zijn in het beeldvormingsproces leerrijpheid.

Wat als blijkt dat er twijfel is of je kind al leerrijp is? Dat wordt beschreven in hoofdstuk 7, *Twijfel*.

Dit boek hoopt voor ouders, leerkrachten, studenten en andere belangstellenden zicht te geven op een afronding van een unieke ontwikkelingsfase en een blik te werpen op dat wat een kind in klas 1/ groep 3 'in huis moet hebben' om zich verder rijk, gezond en levendig te ontwikkelen.

1 Historie

*Opvoeden is een kwestie van liefde, geduld en wijsheid.
De laatste twee groeien waar de eerste heerst.*
(Jan Ligthart)

Het is in Nederland niet ‘van alle tijden’ dat kinderen naar school (kunnen) gaan. Nog steeds is het niet vanzelfsprekend voor alle kinderen op onze aarde om onderwijs te krijgen.

In eerste instantie was er in Nederland weinig onderscheid tussen ‘kinderopvang’ en ‘naar school gaan’.

Rond 1800, tijdens de industriële revolutie, werden in Nederland ‘bewaarplaatsen’ ingericht voor de jonge kinderen. Vrouwen gingen in de fabrieken werken en voor hun kinderen ontstond zo een eerste vorm van kinderopvang buiten het gezin of de familie. Deze bewaarplaatsen waren ingericht voor kinderen die nog niet aan het arbeidsproces konden deelnemen, waarbij we moeten bedenken dat in die tijd kinderen vaak heel jong al aan het werk moesten. In Engeland bijvoorbeeld werkten kinderen van pas drie jaar oud al in de kolenmijnen. Zij waren immers klein en konden ‘gemakkelijk’ door de smalle tunnels kruipen om de kolen naar boven te halen...

Onderwijs en onderwijswet

Om de kwaliteit van de ‘bewaarplaatsen’ in Nederland te waarborgen, werd in 1806 de eerste onderwijswet aangenomen. Deze werd in 1857 vervangen. In deze wet was onder andere beschreven:

- Leraren waren verplicht vanaf 1806 klassikaal les te geven: de hele klas krijgt tegelijk uitleg van de leerkracht die voor de klas staat.

De oude manier van lesgeven, hoofdelijk onderwijs, was vanaf toen verboden. Hoofdelijk onderwijs betekent dat de kinderen bij de lessenaar van de meester moesten komen en daar uitleg kregen. Het klassikale onderwijs zorgde voor meer structuur in de les.

- Het onderwijs had als doel de maatschappelijke en christelijke deugden te onderwijzen: gehoorzaamheid, nederigheid, leren luisteren, je vader en moeder eren waren belangrijker dan het onderrecht in taal en rekenen.

In 1874 werd 'het kindernetje van Van Houten' aangenomen, vernoemd naar de toenmalige minister van onderwijs. Deze wet hield een verbod in om kinderen jonger dan 12 jaar in de fabriek te laten werken. Kinderen mochten nog wel op het land, om het huis of in het bedrijf van de vader of de ouders werken.

Leerplichtwet

In 1900 werd in Nederland de leerplichtwet aangenomen. Kinderen van 6 tot 12 jaar werden verplicht onderwijs te volgen. Voor ouders, met name ouders op het platteland, was het een financieel offer dat de kinderen verplicht naar school moesten. Het betekende minder handen om mee te helpen bij het werk op het land. Daarom werden er lange (zomer)vakanties ingesteld zodat de kinderen toch konden meehelpen bij de oogst. Ook werden de roosters zo samengesteld dat de kinderen na school nog tijd hadden om de ouders te helpen bij het dagelijkse werk. Uiteindelijk is in 1985 de Wet op het Basisonderwijs ingevoerd die nu in het onderwijs geldt. Hierin staat beschreven dat kinderen naar school moeten vanaf de eerste schooldag van de maand na de maand waarin ze vijf worden.

De eerste pedagogen

In Europa werd rond 1900 in de meeste landen de leerplichtwet ingevoerd. Kinderen moesten tot een bepaalde leeftijd naar school. In heel Europa stonden mensen als Maria Montessori, Friedrich Fröbel, Jan

Ligthart en Rudolf Steiner op die zich afvroegen: Wat hebben deze kinderen op school nodig? Hoe leren kinderen? Wat zijn gevoelige periodes in het proces van leren en ontwikkelen bij het kind? Welke materialen nodigen een kind uit tot leren? Wát moet een kind leren en wanneer moet een kind iets leren?

Enkele pedagogen zullen beschreven worden: Maria Montessori, Friedrich Fröbel, Jan Ligthart en Rudolf Steiner. Hun invloed is nog steeds merkbaar in het Nederlandse onderwijs, hetzij omdat zij een school hebben opgericht (Montessori en Steiner), hetzij omdat zij al generaties lang invloed hebben op het onderwijs dat kinderen in Nederland krijgen, de pedagogen Fröbel en Ligthart.

Maria Montessori

Maria Montessori (1870-1952) was arts en pedagoog. In 1896 studeerde zij als eerste vrouwelijke arts af in Italië. In Rome werkte zij met kinderen met een verstandelijke beperking. Zij liet deze kinderen veel ervaringen opdoen door de eigen zintuigen: voelen, zien, horen en ruiken. Zij wilde de kinderen op deze manier helpen hun verstandelijke achterstand in te lopen.

Maria Montessori ontwikkelde speel- en leermaterialen die de eigen activiteit en de zelfopvoeding van het kind stimuleren en zij werd in heel Europa bekend met haar onderwijsideeën.

Montessori geloofde in de wijsheid van de natuur en de ontwikkeling die de natuur volgt, ook ten aanzien van de ontwikkeling van het kind. Geen kind is gelijk, zo zei Montessori. Daarom moest zij niets hebben van leraren die voor het bord staan en eenzelfde opdracht geven aan kinderen die allemaal verschillend zijn.

Zij wenste geen schoolbanken die zo waren opgesteld dat er altijd oogcontact tussen de leerling en de leerkracht was. Rust en discipline waren voor Montessori van groot belang in het onderwijs.

Friedrich Fröbel

Friedrich Wilhelm August Fröbel (1782-1852) is de oprichter van de oudst bekende kleuterschool die in 1837 in Bad Blankenburg,

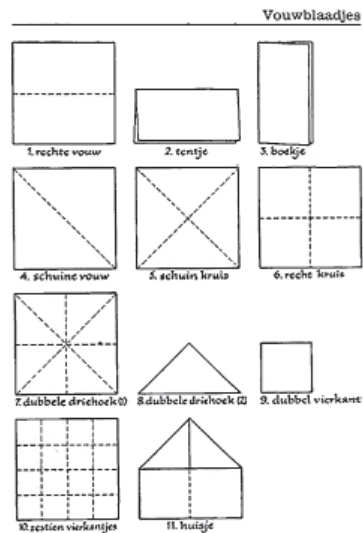
Duitsland, ontstond. Op deze kleuterschool werden kinderen jonger dan zes jaar beziggehouden met zelfbedachte werkjes.

In 1840 kreeg deze kleuterschool de naam Kindergarten, kindertuin, opdat de kinderen mochten groeien als kool! Fröbel heeft zijn naam geleend aan het woord 'freubelen', wat zoveel wil zeggen als 'vrijblijvend knutselen' of 'maken op een niet-vakkundige manier'.

Fröbel was gespecialiseerd in de ontwikkeling van peuters en kleuters. De eerste zeven levensjaren waren volgens hem van groot belang. Hij was een groot voorstander van vrij spel en het belang van apart lesmateriaal, de zogenaamde spelgaven. Dit waren materialen die ontwikkelingsgebieden van kinderen moesten stimuleren zoals het ordenen. Om de ontwikkeling van het kind te stimuleren lag bij Fröbel de nadruk op:

- eigen activiteiten van kinderen;
- een plezierige leeromgeving;
- lichamelijke beweging;
- hoe meer het kind speelt en doet, hoe meer het kind ontdekt.

Papier vouwen was voor Fröbel een goede methode om kleuters kennis te laten maken met abstractere structuren. Veel kleuters hebben 'vouwen' geleerd volgens de ideeën van Fröbel. Wie vouwblaadjes koopt, treft daar vaak nog voorbeelden van vouwpatronen aan zoals Fröbel deze ooit heeft bedacht. De illustratie hieronder geeft enkele vouwpatronen van Fröbel weer.

Afb.1 Vouwpatronen van Fröbel